

Analysis of Factors Influencing the Formation of Strategic Vectors of Development of the Ukrainian Economy During Martial Law

UDC: 330.3:316.42

DOI: <https://doi.org/10.15421/152336>**Legkyi Serhii**Ph.D., <https://orcid.org/0009-0003-6690-8273>, serhii.lehkyi@knu.ua*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The article examines the main factors of Ukraine's economic development in the conditions of a state of war. Recommendations for shaping the vectors of Ukraine's economic strategy for victory are developed.

The purpose of the article is to identify and analyze the key factors of national economic development during a state of war and to develop recommendations for shaping the vectors of Ukraine's economic strategy for victory in the war.

Research methods. The article employs general scientific research methods, including empirical analysis methods for identifying factors of economic development, graphical methods for determining trends in economic processes, and methods of abstraction and generalization for forming vectors of economic strategy.

Results. Based on empirical analysis of economic processes in Ukraine under the influence of the consequences of Russia's full-scale military aggression, the following key factors of economic development have been identified: temporary occupation of territories, informational and demographic shocks, port blockades, logistical infrastructure destruction, energy infrastructure destruction, the hybrid nature of the state of war, and the absence of a concept for wartime economy. The expediency of using the following vectors for building Ukraine's economic development strategy in a state of war has been substantiated: protection, reconstruction, and the construction of new logistical and energy infrastructure; support and stimulation of the development of processing industries; stimulating the development of processing industries through bank financing; the development of the processing agricultural sector; and funding for the development of the defense industry.

Keywords: economic development factors, logistical infrastructure, energy infrastructure, occupation, financing, lending, grants, economic strategy

Аналіз факторів впливу на формування стратегічних векторів розвитку економіки України під час воєнного стану

Легкий Сергій*Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

Анотація

В статті досліджено основні фактори розвитку економіки України в умовах воєнного стану. Розроблено рекомендації щодо формування векторів економічної стратегії перемоги України.

Метою статті є визначення та аналіз ключових факторів розвитку національної економіки в період воєнного стану та розробка рекомендацій щодо формування векторів економічної стратегії перемоги України у війні.

Методи дослідження. В статті використано загальнонаукові методи дослідження, а зокрема: методи емпіричного аналізу – для визначення факторів економічного розвитку; графічний метод – для визначення тенденцій економічних процесів; методи абстрагування та узагальнення – для формування векторів економічної стратегії.

Результати. На основі емпіричного аналізу економічних процесів в Україні під впливом наслідків повномасштабної військової агресії Росії виокремлено такі ключові фактори економічного розвитку, як: тимчасова окупація територій, інформаційний та демографічний шок, блокада портів і руйнування логістичної інфраструктури, руйнування енергетичної інфраструктури, гібридність воєнного стану та відсутність концепції воєнної економіки. Обґрунтовано доцільність використання таких векторів для побудови стратегії економічного розвитку України в умовах воєнного стану, як: захист, відбудова та будівництво нової логістичної та енергетичної інфраструктури; підтримка та стимулювання розвитку переробного підприємництва; стимулювання розвитку переробного підприємництва за рахунок банківського кредитування; розвиток переробного аграрного сектору; фінансування розвитку ВПК.

Ключові слова: фактори економічного розвитку, логістична інфраструктура, енергетична інфраструктура, окупація, фінансування, кредитування, гранти, економічна стратегія

Стаття надійшла / Article arrived: 19.09.2023

Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2023

Вступ.

Постановка проблеми.

Воєнний стан, який може мати різні форми прояву, змінює весь ландшафт розвитку країни, визначаючи загрози та можливості для її економічного майбутнього. Відтак зараз, більше ніж будь-коли, важливо визначити не лише можливі ризики та загрози, але й ресурси та стратегії, які допоможуть забезпечити стабільний розвиток економіки країни навіть в умовах війни. Фактори та стратегічні вектори розвитку економіки України у такий період стають об'єктом найбільшої уваги як від влади, так і від громадян, оскільки вони можуть суттєво вплинути на подальшу долю країни.

Актуальність дослідження факторів та стратегічних векторів розвитку економіки України під час воєнного стану важко переоцінити. Спроможність країни забезпечити стабільність та зростання у складних умовах війни визначить її майбутнє та благополуччя громадян. Також, розгляд цієї теми є важливим в контексті міжнародних відносин, оскільки стабільність України, як одного із основних експортерів продовольства може вплинути на продовольчу безпеку та економічну стабільність країн-імпортерів українського зерна. Тому, розгляд факторів та стратегічних векторів розвитку економіки України в умовах воєнного стану має велике значення як для внутрішньої політики країни, так і для її міжнародного статусу та відносин з іншими країнами.

Аналіз та дослідження публікацій.

Проблематика розвитку національної економіки під впливом різних економічних та політичних ризиків опрацьована багатьма українськими вченими, серед яких варто виокремити роботи таких дослідників як: Власенко Ю., Букіна Т., Литвин Л. (Власенко, Букіна, & Литвин, 2021); Дяченко А., Карінцева О., Тарасенко С., Харченко М., Мазін Ю., Кисельова К. (Дяченко, Карінцева, Тарасенко, Харченко, Мазін, & Кисельова, 2021); Кондратенко Н., Красноносова О., Папп В. В. (Кондратенко, Красноносова, & Папп, 2022); Негрей М., Тараненко А., Костенко І. (Негрей, Тараненко, & Костенко, 2022); Юрчук Н. П., Вовк В. Ю., Топіна Р. П. (Юрчук, Вовк, & Топіна, 2019). Однак невирішеними залишаються питання факторів розвитку економіки України в умовах повномасштабної військової агресії та розробки економічної стратегії в умовах війни.

Мета статті.

Тому метою статті є визначення та аналіз ключових факторів розвитку національної економіки в період воєнного стану та розробка рекомендацій щодо формування векторів

економічної стратегії перемоги України у війні.

Результати дослідження.

Повномасштабна агресія росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 і триває до сьогодні не лише спричинила суттєвий негативний вплив на національну економіку, але й конкретизувала ті негативні аспекти та дисбаланси економічного розвитку, які накопичувалися впродовж тридцяти років незалежності. Відтак, формування фундаментальних основ для майбутньої військової та політичної перемоги над агресором вимагає визначення основних факторів розвитку національної економіки в умовах воєнного стану та розробки тих стратегічних кроків, які дозволять оперативно оптимізувати економічні процеси в країні з метою посилення власної військової потуги та економічної безпеки.

Так, одним із головних факторів економічного розвитку України в умовах воєнного стану є тимчасова окупація територій Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей, на території яких функціонувало сотні підприємств, що вносили значний вклад в розвиток економіки. Кількість підприємств, які функціонували на окреслених вище територіях до окупації становила 105661 одиниць, а також 524231 фізичних осіб-підприємців. Деокупація територій Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської та Херсонської областей сприяла зменшенню кількості підприємств, які залишалися на окупованих територіях до 60 тис одиниць, а фізичних осіб-підприємців до 300 тис одиниць (Офіційний сайт Державної служби статистики України). Разом з тим, така значна кількість підприємств та фізичних осіб-підприємців, які залишаються на окупованих територіях, негативно позначається на динаміці валового внутрішнього продукту та доходах державного бюджету.

Другим важливим фактором розвитку економіки України під час воєнного стану варто назвати інформаційний та демографічний шок, адже внаслідок початку бойових дій та ракетних обстрілів всієї території України, за даними опитувань на порталі «Дія», від 53,9% до 75,3% підприємств повністю зупинили діяльність, а за перших 3 місяці війни негативного впливу зазнало 85% підприємств (Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування). Такі тенденції були зумовлені розривом логістичних ланцюгів, зміною пріоритетів споживчого попиту, масовою міграцією населення, в тому числі робітників багатьох підприємств.

Особливо варто звернути увагу на масову міграцію населення, як в середині країни, так і за кордон. Адже за офіційними та експертними даними з початку повномасштабного вторгнення країну покинуло від 6 до 9 млн населення. Таке

різке зменшення кількості населення разом із внутрішньою міграцією вплинуло на споживчий попит, що тимчасово призвело до зменшення обсягів внутрішньої торгівлі та виробництва (рис. 1).

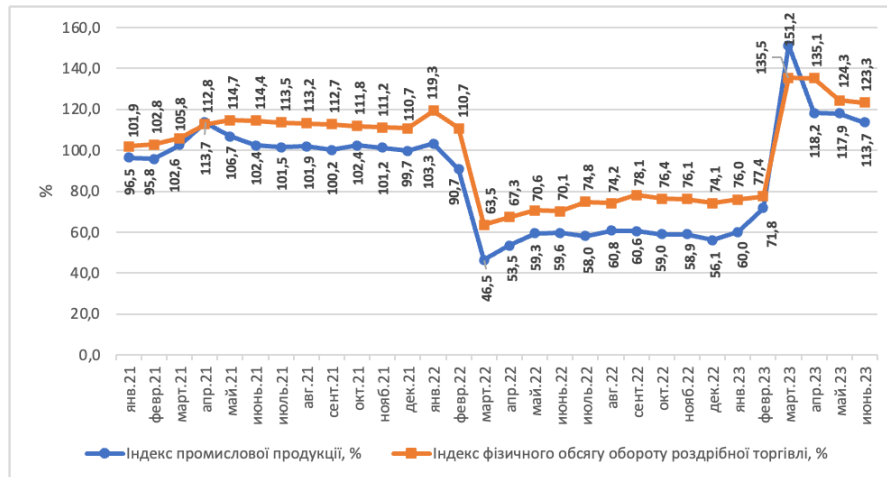

Рис. 1. Динаміка індексу промислової продукції та індексу фізичного обсягу обороту роздрібної торгівлі у 2021-2023 роках в розрахунку до попереднього періоду попереднього року. Джерело: авторська розробка за даними Державної служби статистики України (Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Дані рисунку 1 свідчать про те, що з початком агресії Росії проти України фізичний обсяг роздрібної торгівлі зменшився на 36,5% порівняно з 2021 роком, на кінець 2022 року обсяг торгівлі так і не досягнув довоєнного рівня, а індекс фізичного обсягу склав 71,8%. Щодо 2023 року, то нижча база порівняння, яка склалася впродовж 2022 року призводить до дещо викривленого відображення динаміки роздрібного товарообороту, оскільки за даними Держстату, темп зростання роздрібної торгівлі на проміжку часу січень-червень 2023 року не перевищує 4%. Щодо динаміки індексу промислової продукції, то варто зауважити, що спадні тенденції розпочалися ще до повномасштабного вторгнення Росії, адже в лютому 2022 року значення індексу промислової продукції склало лише 90,4%, а починаючи з березня аналізований показник зменшився до 46,5% порівняно з березнем 2021 року. Тобто обсяги виробництва промислової продукції після початку війни скоротилися на 40-50%. До кінця 2022 року суттєвого відновлення промислового виробництва не відбулося, а в 2023 році темп зростання індексу промислової продукції не перевищив 3,6%.

Блокада портів і руйнування логістичної інфраструктури є третім фактором впливу війни на національну економіку, адже зважаючи на те, що впродовж тридцяти років незалежності в Україні відбулася масштабна

деіндустріалізація і з 2001 по 2021 рік частка переробної промисловості у ВВП скоротилася із 37,5% до 10,6% (Офіційний сайт Державної служби статистики України), то експорт сільськогосподарської сировини та металів вимагає розвинутої морської інфраструктури, яка дає змогу вивозити сировинні товари у великих масштабах. У випадку збереження промислового потенціалу та високої частки промислового виробництва, яке Україна отримала в спадок від СРСР, в умовах триваючої війни, блокування логістики на Чорному та Азовському морях не стало б суттєвою проблемою для вітчизняного експорту, адже готова промислова продукція з високою часткою доданої вартості не потребує таких масштабних логістичних операцій, як зерно, соняшник, рапс, соя і прокат.

Тим не менше, блокада портів на Чорному морі та окупація портів на Азовському має вкрай негативний ефект для національної економіки, що позначилося на динаміці експортно-імпорتنних операцій. Так, як свідчать дані Національного банку України щодо динаміки структури зовнішньої торгівлі (табл.1), то за підсумками 2022 року обсяги експорту зменшився на 35,2%, при цьому найбільше падіння продемонстрував експорт мінеральних продуктів (-47,8%), продукції хімічної промисловості (-47,4%), чорних і кольорових металів (-62,6%). При цьому, зауважимо, що у структурі експорту до широкомасштабної війни мінеральні продукти

займали 12% (10% за підсумками 2022 року), продукція хімічної промисловості – 5% (у 2022 році – 4%), чорні і кольорові метали – 25% (у 2022 році – 14%) (Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору). Таким чином, галузі національної економіки, які

складали основу ВВП і основу експорту України зазнали суттєвих втрат внаслідок окупації, руйнування логістичної інфраструктури та блокування портів, адже експорт чорних і кольорових металів здійснювався через порти Маріуполя, Бердянська, Одеси і Миколаєва.

Таблиця 1

Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі України у 2021-2023 рр.

Товарна структура експорту України, млн дол США	2021				2022				2023		2021	2022	Відхилення, %
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II			
УСЬОГО, млн дол. США	12482	14960	17138	18533	12771	7937	9700	10491	9800	8661	63113	40899	-35,2
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	5186	5614	7039	9848	6447	3607	5908	7418	6732	5028	27687	23380	-15,6
Частка у структурі експорту, %	42	38	41	53	50	45	61	71	69	58	44	57	x
Мінеральні продукти	1898	2489	2276	1211	1487	1171	932	519	510	672	7874	4109	-47,8
Частка у структурі експорту, %	15	17	13	7	12	15	10	5	5	8	12	10	x
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	527	771	908	967	507	379	396	386	326	343	3173	1668	-47,4
Частка у структурі експорту, %	4	5	5	5	4	5	4	4	3	4	5	4	x
Деревина та вироби з неї	505	638	732	616	538	597	541	442	440	500	2491	2118	-15,0
Частка у структурі експорту, %	4	4	4	3	4	8	6	4	4	6	4	5	x
Промислові вироби	201	242	261	242	178	137	127	127	148	139	946	569	-39,9
Частка у структурі експорту, %	2	2	2	1	1	2	1	1	2	2	1	1	x
Чорні й кольорові метали та вироби з них	3026	3902	4643	4148	2698	1212	1077	894	917	1185	15719	5881	-62,6
Частка у структурі експорту, %	24	26	27	22	21	15	11	9	9	14	25	14	x
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	845	942	938	1094	645	574	539	523	537	591	3819	2281	-40,3
Частка у структурі експорту, %	7	6	5	6	5	7	6	5	5	7	6	6	x
Різне*	294	362	341	407	271	260	180	182	190	203	1404	893	-36,4
Частка переробної промисловості у структурі експорту, %	17	17	17	16	15	21	17	14	15	18	17	16	x
Товарна структура імпорту України, млн дол США	2021				2022				2023		2021	2022	Відхилення, %
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II			
УСЬОГО, млн дол. США	14251	15247	18573	21684	13753	11448	13850	16500	15755	14680	69755	55551	-20,4
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	1875	1729	1750	2312	1480	1309	1501	1730	1788	1672	7666	6020	-21,5
Частка у структурі імпорту, %	13	11	9	11	11	11	11	10	11	11	11	11	X
Мінеральні продукти	2536	2360	4126	4977	3780	2445	3233	3257	3779	2062	13999	12715	-9,2
Частка у структурі імпорту, %	18	15	22	23	27	21	23	20	24	14	20	23	x
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	3036	3234	3782	4340	2738	1735	2443	2436	2816	2695	14392	9352	-35,0
Частка у структурі імпорту, %	21	21	20	20	20	15	18	15	18	18	21	17	x
Деревина та вироби з неї	292	367	385	440	264	129	249	264	227	240	1484	906	-38,9
Частка у структурі імпорту, %	2	2	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	x
Промислові вироби	811	776	1061	1023	621	614	856	1210	738	736	3671	3301	-10,1
Частка у структурі імпорту, %	5	6	7	6	5	3	5	4	4	5	6	4	x
Чорні й кольорові метали та вироби з них	737	976	1227	1281	671	387	700	729	659	770	4221	2487	-41,1
Частка у структурі імпорту, %	5	6	7	6	5	3	5	4	4	5	6	4	x
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	4438	5320	5622	6465	3372	3033	3638	4784	4251	4379	21845	14827	-32,1
Частка у структурі імпорту, %	31	35	30	30	25	26	26	29	27	30	31	27	x
Різне*	526	485	620	846	827	1796	1230	2090	1497	2126	2477	5943	139,9
Частка у структурі імпорту, %	4	3	3	4	6	16	9	13	10	14	4	11	x
Частка переробної промисловості у структурі імпорту, %	60	65	59	58	51	46	51	50	50	55	60	50	x
Довідково: сальдо зовнішньої торгівлі, млн дол США	-1769	-287	-1435	-3151	-982	-3511	-4150	-6009	-5955	-6019	-6642	-14652	x

Джерело: Авторська розробка на основі даних Національного банку України (Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору)

Що ж стосується експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, то його обсяг зменшився на 15,6%, однак внаслідок зменшення інших товарних позицій експорту та реалізації «зернової ініціативи», частка продукції сільського господарства зростає з 44% у 2021 році до 57% у 2022 році.

Разом з тим, затягування війни та блокада портів посилюватимуть песимістичні прогнози щодо розвитку сільського господарства України як основної експортної галузі. Тому уряду варто звернути увагу на необхідність стимулювання розвитку переробної промисловості частка якої у структурі експорту складає лише 16%, а це є свідченням того, що Україна дійсно перетворилася на сировинний придаток країн світу.

Аналізуючи динаміку імпорту та його структуру, зауважимо, що обсяг імпортованих товарів зменшився на 20,4%, тоді як експорт – на 35,2%, а це свідчить про загрози щодо зростання надмірного негативного сальдо зовнішньої торгівлі, яке за підсумками 2022 року склало 14,6 млрд дол США (Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору).

Товарна структура імпорту України свідчить, що основними експортними товарними групами є товари переробної промисловості, хоча частка таких товарів зменшилася за період війни на 10% і за підсумками 2022 року складає 50% імпорту. Традиційно високу частку імпорту (23%) складають мінеральні продукти до яких входить нафта та природний газ і продукти їх переробки.

Таким чином, зволікання із управлінськими рішеннями щодо відновлення і стимулювання розвитку переробної промисловості з високою часткою доданої вартості в умовах війни створює ризики для післявоєнної економічної кризи, адже зменшення валютної виручки у зв'язку із зменшенням експорту та збільшенням імпорту внаслідок деградації національної економіки чинитиме значний тиск на валютний курс та рівень цін, що негативно відіб'ється на добробуті нації, а це в свою чергу, призведе до нових політичних дисбалансів та нових хвиль еміграції.

Руйнування енергетичної інфраструктури, зокрема систем виробництва і передавання електроенергії також є важливим фактором економічного розвитку, адже опитування проведене Європейською бізнес асоціацією свідчить про те, що нестабільність електропостачання протягом жовтня-листопада 2022 року змусила 66% компаній змінити графік роботи, 40% – зменшити обсяги виробництва чи надання послуг, 12% – закрити частину офісів/

відділень/торгових точок. Ще по 9% призупинили роботу або законсервували частину приміщень (Скільки коштує блекаут, 2022). Окрім цього, варто звернути увагу на витрати компаній на забезпечення автономною електроенергією, адже 60% компаній України витратили від 50 до 200 тис дол США. Такі витрати безумовно допоможуть пережити подібні ракетні обстріли та блекаути в майбутньому, однак руйнування енергетичної інфраструктури стане стримуючим фактором для повоєнного відновлення і повноцінного функціонування національної економіки.

Фактори економічного розвитку України, що пов'язані із воєнним компонентом безумовно є важливими для національної економіки, однак, поряд з цим варто проаналізувати й управлінський компонент, який проявляється у гібридності воєнного стану та відсутності концепції воєнної економіки.

Гібридність воєнного стану, який введений в Україні 24 лютого 2022 року полягає в тому, що правовий режим воєнного стану введений з метою мобілізації людського ресурсу та військового потенціалу для відбиття військової агресії і розширення повноважень військового командування, виконавчої влади для сприяння відбиттю агресії. Разом з тим, жоден нормативно-правовий акт чи Конституція України не регламентує дій щодо економічної політики влади в умовах воєнного стану, що, на наш погляд, є однією із причин відсутності чіткої економічної стратегії перемоги. Відсутність стратегії розвитку національної економіки в умовах війни з одного боку, пришвидшує економічний занепад країни, а з іншого – призводить до реакціоністських і несистемних заходів влади.

Так, в перші місяці війни власне реакцією влади на наслідки втрат бізнесу від бойових дій було впровадження пакету податкових пільг для фізичних осіб-підприємців (податкові канікули щодо сплати ЄСВ до кінця воєнного стану), платників єдиного податку (добровільна сплата єдиного податку, 2% ставка єдиного податку замість 5%), імпортерів продукції військового призначення та лікарських засобів (звільнення від оподаткування), імпортерів автомобілів (безмитне ввезення автомобіля), імпортерів, продавців та споживачів паливо-мастильних матеріалів (зниження ПДВ з 20% до 7%, а акцизного збору до 0%), мораторій на проведення податкових перевірок тощо. На початку війни, вжиті урядом заходи щодо послаблення податкового навантаження, безумовно, мали позитивний вплив на функціонування вітчизняного бізнесу, що дало змогу зберегти підприємства,

провести їх релокацію тощо. Однак, наслідком впровадження таких податкових пільг було також

й зниження надходжень до державного бюджету від ПДВ, мита та акцизного збору (рис. 2.).

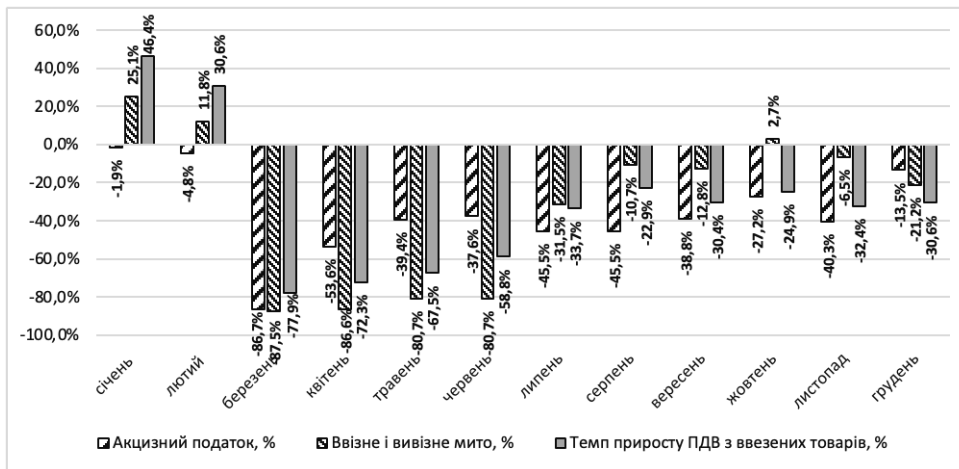

Рис. 2. Динаміка приросту акцизного податку, ввізного та вивізнього мита, податку на додану вартість за період січень 2022/січень 2021 – грудень 2022/грудень 2021 року.
Джерело: Авторська розробка за даними Державної казначейської служби України (Open budget)

Дані рисунку 2 свідчать, що податкові пільги щодо сплати акцизного податку ПДВ та мита у 2022 році є одним із факторів зниження надходжень до державного бюджету України.

Поряд з цим, варто відмітити, що відсутність стратегії економічної політики держави в умовах воєнного стану є однією із найголовніших причин використання коштів з місцевих бюджетів на цілі, що не пов'язані із системою національної оборони та безпеки.

Окрім реакції у вигляді податкових пільг на економічні та інфраструктурні втрати бізнесу від бойових дій, уряд запровадив низку грантових програм для малого бізнесу, умови яких розміщено на порталі «Дія» (Веб-портал «Дія»). Аналізуючи запропоновані урядом грантові програми зауважимо, що вони мають раціональне спрямування з огляду на стан національної економіки та необхідність створення переробного господарства, адже гранти надаються для фізичних осіб-підприємців та приватних підприємств для відкриття власної справи, на переробне підприємництво, на сад та на теплицю. Однак, величина таких грантів навряд чи є достатньою для організації підприємництва в сфері переробки, на що виділяється лише 8 млн грн. На наш погляд, такої суми гранту не достатньо для створення виробничих приміщень, закупівлі обладнання, найму працівників, адже вартість верстатів чи іншою техніки є досить високою.

Окрім податкових пільг та грантів для малого бізнесу урядом в квітні-травні 2022 року було здійснено спробу активізації державної

програми «Доступні кредити 5-7-9»), яка була основним драйвером зростання кредитування реального сектору економіки в останні 3 роки.

Так, з 24.02. по 26.12.2022 року за програмою «Доступні кредити 5-7-9») було видано 72,240 млрд грн, що становить 12,3% від банківських кредитів, наданих нефінансовим корпораціям і це при тому, що кредитний портфель банків для юридичних осіб зменшився за 2022 рік на 12 млрд грн (Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору). Надані кредити в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9») розподілено за декількома напрямками, які відображено на рисунку 3.

Аналізуючи дані зображені на рисунку 3, можемо зробити висновок, що 48,64% наданих кредитів в рамках програми було спрямовано на підтримку бізнесу у воєнний час, 35,6% - на забезпечення посівної кампанії, 7,3% – на підтримку економічних агентів, які постраждали від коронавірусу, 7,5% – на рефінансування, і лише менше одного відсотку на інвестиційні цілі та підтримку фізичних осіб-підприємців. Ми погоджуємося з тим, що для забезпечення продовольчої безпеки України та створення підґрунтя для підтримки експортного потенціалу сільськогосподарської продукції левову частку кредитів в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9») було спрямовано на підтримку посівної кампанії. Однак, інші напрямки кредитування викликають певні запитання, в тому числі й тому, що від початку дії програми 53% всіх кредитів або 86 млрд грн спрямовано

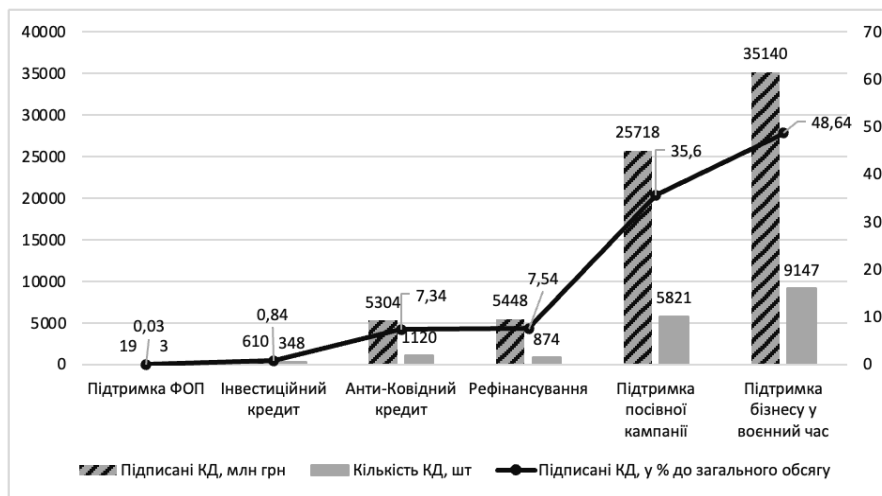

Рис. 3. Результати реалізації державної програми «Доступні кредити 5-7-9» у 2022 році. Джерело: Авторська розробка за даними (Державна програма «Доступні кредити 5-7-9»)

на підтримку сільського господарства (25 млрд з них на підтримку посівної 2022 року), зважаючи на те, що сільське господарство, особливо рослинництво є найрентабельнішою галуззю національної економіки, то кредити в сільське господарство не мають розвиткового ефекту. На наш погляд, кредити в сільське господарство повинні бути спрямовані виключно на фінансування проектів переробного господарства, тобто того, яке дає високий рівень доданої вартості, зокрема, проекти з розвитку тваринництва, борошно-мельної промисловості, виробництва молока тощо.

Друге місце за обсягом кредитування в рамках державної програми «доступні кредити 5-7-9» займають кредити, надані в сферу торгівлі. Як правило, торговельні підприємства залучають кредити для поповнення обігових коштів, відтак такі кредити повинні надаватися банками на загальних засадах, а не в рамках державної програми, яка запроваджувалася як програма розвитку.

Промисловість, в яку, на наш погляд, повинно бути спрямовано найбільший обсяг кредитів розвитку, займає третє місце в рамках програми. Обсяг кредитів наданих у промисловість за весь час дії програми склав 23,1 млрд грн, або 14%, скільки кредитів у промисловість було надано у 2022 році – невідомо, адже виокремлюють лише статтю кредитів – підтримка бізнесу у воєнний час. Окрім цього, в сферу послуг було надано 9 млрд грн кредитів, а в будівництво 6 млрд, що склало 6 і 2 відсотки відповідно.

Враховуючи умови воєнного часу, потрібно зауважити, що основними кредитами в рамках державної програми «доступні кредити 5-7-9» мали б бути інвестиційні кредити та кредити

для підтримки ФОП. Звичайно, під час війни в країні проявляються значні інвестиційні ризики, однак інвестиційні кредити важливі для успішної релокації підприємств з окупованих та прифронтових територій, а також для розширення існуючих підприємств в тилкових територіях, які створюють продукцію для національної безпеки і оборони тощо. При цьому, потрібно зауважити, що інвестиційний кредит повинен надаватися на строк більше 10 років, а не на 3 роки, як передбачено програмою.

Що ж стосується кредитної підтримки ФОП, то вона є також вкрай необхідною, адже ФОП, з одного боку, створюють робочі місця та забезпечують товарами першої необхідності місцеві громади, а з іншого – в умовах інтенсивних обстрілів енергетичної інфраструктури та загрози руйнування великих промислових підприємств, фізичні особи-підприємці можуть розосередити виробництво необхідних товарів для забезпечення функціонування місцевої економіки.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що державі в цілому необхідно, в стислий термін, розробити і розпочати реалізацію стратегії економічного розвитку України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови. На наш погляд, одними із основних векторів такої стратегії повинні бути наступні:

1. Захист, відбудова і будівництво нової логістичної та енергетичної інфраструктури. Зважаючи на окупацію і блокаду українських портів, а також постійні обстріли портової та енергетичної інфраструктури уряду варто розробити і впровадити державну програму розвитку лінійки засобів протиповітряної оборони спрямованої на боротьбу із ударними

дронами противника. В рамках цієї програми доцільно надавати гранти приватним компаніям на розробку радіолокаційних засобів та автоматичних кулеметів, що здатні збивати ударні дрони, які використовуються для обстрілів портової та енергетичної інфраструктури. Другою, вкрай важливою на наш погляд, державною програмою має стати програма з будівництва залізниці за європейськими стандартами ширини колії, або модернізації існуючої за рахунок додавання третьої лінії залізничного полотна. Такий проєкт дозволить вирішити щонайменше два завдання: з'єднати українські центри виробництва зерна з портами країн Європи; простимулювати розвиток української промисловості, яка є дотичною до виконання будівельних та логістичних робіт. Використовуючи можливості воєнного часу та актуальність забезпечення продовольчої безпеки країн Африки, для будівництва залізниці можна залучити грантові кошти від країн-партнерів або від міжнародних фінансових організацій.

2. Підтримка та стимулювання розвитку переробного підприємництва. Підтримка держави розвитку переробного підприємництва за рахунок бюджетних важелів повинна ґрунтуватися на основі спеціальних податкових пільг та основі грантів для розвитку конкретного виду виробництва. Щодо пільг, то доцільно запровадити інвестиційні та інноваційні пільги, які будуть застосовуватися до тих підприємств, що створюють нові виробничі комплекси, заводи з машинобудування (наприклад, підприємства ВПК не залежно від форм власності). Щодо грантів, то їх розподіл повинен враховувати необхідність стимулювання переробного господарства, яке буде виробляти продукцію імпортозаміщення. Окрім цього, грантові програми для переробного підприємництва також повинні активно використовуватися, однак в першу чергу для тих підприємств, які можуть виробляти продукцію для сектору оборони, а особливо дрони, засоби радіо-електронної боротьби та засоби розмінування територій.

В контексті стимулювання розвитку переробного підприємництва за рахунок банківського кредитування зміни вимагає державна програма «Доступні кредити 5-7-9», зокрема в частині цільового призначення кредитів, які не повинні надаватися на поповнення обігових коштів підприємств та торговельним підприємствам, натомість повинні бути спрямованими виключно тим підприємствам, які здійснюють промислове виробництво, особливо в секторі ВПК. Щодо безпосередньо банківських кредитів, то в умовах війни доцільно відмовитися від таргетування

інфляції як режиму монетарної політики та знизити відсоткові ставки за активними і пасивними операціями Національного банку України, застосувавши асиметричний коридор процентних ставок, коли ставка за депозитними сертифікатами не буде прив'язана до облікової ставки. В такому випадку наявну ліквідність банківської системи України, яка сьогодні складає 450 млрд грн (Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору) можна буде спрямувати у промисловість.

Однак при цьому, варто зауважити, що в умовах значних військових, економічних та політичних ризиків доцільно запустити механізм розподілу кредитних ризиків між державою та банками. Одним із таких механізмів може бути державний гарантійний фонд, який гарантуватиме певний відсоток суми кредиту в залежності від цільового призначення. Також доцільно розглянути можливість створення державного банку розвитку, який буде виконувати функції пільгового кредитування підприємств.

3. Розвиток переробного аграрного сектору. Переробний, а не сировинний агросектор має важливе значення для розвитку національної економіки в період воєнного стану та в перспективі найближчих кількох років, адже з одного боку спрощує логістичні проблеми, а з іншого – може бути драйвером якісного економічного зростання. Тому гранти на сади та теплиці, які вже надаються урядом є актуальними, однак потребують суттєвого розширення. В першу чергу за рахунок грантів спрямованих на розвиток тваринництва, в частині будівництва нових ферм і фермерських господарств повного циклу сільськогосподарського виробництва. Розвиток тваринництва – це не тільки переробний аграрний сектор, але і збереження чорноземів за рахунок збільшення внесення органічних добрив. Також окремих фінансових стимулів потребують підприємства для будівництва млинів, фабрик макаронних та хлібо-булочних виробів тощо. Експорт готових продовольчих товарів дозволить отримати значно більше доходу державі, ніж експорт зерна, оскільки рівень доданої вартості в декілька разів є вищим.

4. Фінансування розвитку ВПК. ВПК в період воєнного стану є одним із важливих аспектів досягнення перемоги, а після війни – інноваційним драйвером розвитку національної економіки за рахунок експорту зброї. Тому фінансування будівництва підземних виробничих потужностей ВПК, виробництва безпілотників різної потужності, радіо-локаційних станцій, систем ППО, систем розмінування, технологій швидкого захисту бойових позицій інженерними елементами є важливим векторами

стратегії економічного розвитку України. Для пришвидшення виробництва військової техніки та технологій доцільно створювати умови для розвитку приватних компаній, які спеціалізуються на мілітарному виробництві. Тому гранти чи пільгові кредити під 3-5% річних стануть актуальними для приватних компаній, що спеціалізуються на виробництві військових технологій.

Висновки.

Економіка України зазнала значного негативного впливу внаслідок агресії російської федерації, блокади морських портів, руйнування логістичної та енергетичної інфраструктури тощо. Однак, деіндустріалізація національної економіки впродовж тридцяти років стала тим фактором, який поглибив негативні наслідки війни, оскільки акцент на сировинний сектор промисловості та сільського господарства обмежив можливості України своєчасно

експортувати продукцію через заблоковані порти. Окрім цього, деградація вітчизняної переробної промисловості та ВПК унеможливила оперативне поповнення сектору оборони військовими технологіями та технікою.

Таким чином, протистояння агресії та створення основ для оперативної відбудови держави вимагає розробки економічної стратегії перемоги, яка повинна ґрунтуватися на грантовому та кредитному забезпеченні пріоритетних, з точки зору оборони та інфраструктури виробництв, а саме підприємств ВПК, підприємств машинобудівного сектору, фермерських господарств, залізниць та енергетики.

Перспективними напрямками дослідження в цьому контексті можуть бути дослідження зарубіжного досвіду економічної політики держав в період військових конфліктів та повосної відбудови.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Веб-портал «Дія»: Підприємництво. (2023) Відновлено з <https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/ridpriyemnistvo>
- Власенко Ю. Г., Букіна Т. В., & Литвин Л. М. (2021). Розвиток економіки України в умовах четвертої промислової революції. *Економіка та держава*, 1, 53-60.
- Державна програма «Доступні кредити 5-7-9». Відновлено з <https://5-7-9.gov.ua>
- Дяченко, А., Карінцева, О., Тарасенко, С., Харченко, М., Мазін, Ю., & Кисельова, К. (2021). Формування інноваційного інструментарію економічної політики в умовах розвитку світової економічної кризи 2019-2020 рр. в Україні. *Mechanism of an Economic Regulation*, 3(93), 19-37.
- Кондратенко, Н. О., Красноносова, О. М., & Папп, В. В. (2022). Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів України. *Бізнес інформ*, 1, 198-204.
- Негрей, М., Тараненко, А., & Костенко, І. (2022). Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>
- Офіційний сайт Державної служби статистики України. (2023). Відновлено з <https://www.ukrstat.gov.ua/>
- Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору. (2023). Відновлено з <https://bank.gov.ua>
- Скільки коштує блекаут. Як ракетні атаки на енергосистему вплинули на роботу бізнесу – дослідження. Відновлено з <https://biz.nv.ua/ukr/economics/yak-vidklyuchennya-elektriki-vplinuli-na-robotu-biznesu-opituvannya-novini-ukrajini-50291443.html>
- Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. Відновлено з <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>
- Юрчук, Н. П., Вовк, В. Ю., & Топіна, Р. П. (2019). Інноваційно-інвестиційна діяльність як основа реалізації концепції сталого розвитку економіки України. *Агросвім*, 3, 53-61.
- Open budget. (2023). Відновлено з <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>

REFERENCES

- Dyachenko, A., Karintseva, O., Tarasenko, S., Kharchenko, M., Mazin, Yu., & Kiselyova, K. (2021). The formation of an innovative toolkit of economic policy in the context of the development of the world economic crisis of 2019-2020 in Ukraine. *Mechanism of an Economic Regulation*, 3(93), 19-37.
- How much does a blackout cost? How missile attacks on the energy system affected business operations - research. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/economics/yak-vidklyuchennya-elektriki-vplinuli-na-robotu-biznesu-opituvannya-novini-ukrajini-50291443.html>
- Kondratenko, N. O., Krasnososova, O. M., & Papp, V. V. (2022). Problems and prospects of socio-economic development of the regions of Ukraine. *Business inform*, 1, 198-204.
- Negrei, M., Taranenko, A., & Kostenko, I. (2022). The agricultural sector of Ukraine in the conditions of war: problems and prospects. *Economy and Society*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>

- Official website of the National Bank of Ukraine: external sector statistics.* (2023). Retrieved from <https://bank.gov.ua>
- Official website of the State Statistics Service of Ukraine.* (2023). Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/>
- Open budget.* (2023). Відновлено з <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
- State program "Affordable loans 5-7-9".* Retrieved from <https://5-7-9.gov.ua>
- The state and needs of business in wartime: survey results.* Retrieved from <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>
- Vlasenko Y. G., Bukina T. V., & Lytvyn L. M. (2021). Development of the economy of Ukraine in the conditions of the fourth industrial revolution. *Economy and the State*, 1, 53-60.
- Web portal "Diya": Entrepreneurship.* (2023) Retrieved from <https://dii.gov.ua/services/categories/gromadyanam/pidpriyemnictvo>
- Yurchuk, N. P., Vovk, V. Yu., & Topina, R. P. (2019). Innovation and investment activity as a basis for implementing the concept of sustainable development of the economy of Ukraine. *Agrosvit*, 3, 53-61.